ВИБІР МУЗИЧНОГО ДИСКУРСУ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ СТУПЕНЮ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Максимов М.В.,
кандидат психологічних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, асистент кафедри психології розвитку

Максимов М.В. ВИБІР МУЗИЧНОГО ДИСКУРСУ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ СТУПЕНЮ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ // ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ПРАКТИКАХ ВЕДУЩИХ НАУЧНЫХ ШКОЛ. – 2014. – № 5; URL: fund-issled-intern.esrae.ru/5-69

В статті розглянуто проблему пошуку проективних методів визначення ступеню соціальної адаптованості людини. Розглянуто музичні уподобання як складову духовної культури, а отже й особистісну характеристику, що безпосередньо пов'язана з процесом соціалізації. Показано, що одним із засобів визначення рівня особистісного розвитку є метод вибору музичного дискурсу. Доведено, що музичний дискурс завдяки специфічному впливу на емоційну сферу людини, викликає певний відгук, релевантний її особистісним властивостям. Визначено музичні дискурси, зміст яких може слугувати стимульним матеріалам для визначення певних особистісних рис, що зумовлюють успішність соціальної адаптованості. Представлено авторську методику визначення осіб групи соціального ризику.

Ключові слова: музичний дискурс, особистість, соціалізація, розвиток, проективні методи, соціальна дезадаптація.

Музичні інтереси людини складають одну з ланок її загальної духовної культури, і тут як в дзеркалі може відобразитися з більшою або меншою повнотою вся особистість з характерними для неї ціннісними орієнтаціями. На нашу думку, механізм впливу музичного мистецтва на людину може бути представлений приблизно в такому вигляді: основою естетичної реакції є

афекти, що викликаються музикою і переживаються людиною зі всією реальністю і силою, але знаходять собі розрядку в тій діяльності фантазії, якої вимагає сприйняття музичного мистецтва. Завдяки цьому затримується і пригнічується зовнішня моторна сторона афекту, і людині починає здаватися, що вона переживає тільки ілюзорні відчуття. На цій єдності почуття і фантазії і засноване будь-яке мистецтво.

Сучасні дослідження [5] впливу музичного мистецтва на особистість доводять, що його особливістю є те, що, викликаючи протилежно спрямовані афекти, музика затримує (тільки завдяки початку антитези) моторний вираз емоцій і, зіштовхуючи протилежні імпульси, знищує афекти змісту, афекти форми, призводячи до вибуху, до розряду нервової енергії. У цьому перетворенні афектів, в їх самозгорянні, у вибуховій реакції, що призводить до розряду тих емоцій, які тут же були викликані, і полягає катарсис естетичної реакції.

На якість музичного сприйняття і оцінку музичного твору впливає приналежність слухача до конкретної соціальної групи, певного прошарку населення, з відповідною субкультурою. Висока оцінка і визнання класичної музики як важливого елементу формування духовності особистості виникають у людини як результат певної зрілості її просоціальних установок, вибору стилю життя, обумовленого системою позитивних ціннісних орієнтацій особи, створюючих в своїй сукупності те, становить «Я-концепцію», яка є уявленням про самого себе як цивілізованої людині.

Гуманістичні ідеї К.Роджерса [6] лягли в основу центрованої на людині терапії із використанням експресивних мистецтв. Термін "експресивна терапія" чи "терапія на основі експресивних мистецтв" означає музичну терапію, танцювальну терапію і арт-терапію. Музика, театр, танок, живопис, а останнім часом екранні мистецтва сприяють самовираженню, самоекспресії засобами рухів, звука, письма. Цей процес – терапевтичний, бо слугує визволенню переживань людини, розвитку інтелектуальної сфери, підйому духовних здібностей.

Зазначене вище дає можливість досягти оптимальних умов підтримки психологічної рівноваги людини з оточуючим середовищем. Відбувається це через компенсацію несвідомої установки установкою свідомості. В іншому випадку – свідомість придушується несвідомими імпульсами, а душа людини насичується конфліктними станами, деструктивні імпульси яких у будь-який час можуть вийти з-під контролю і штовхнути людину на аморальні чи кримінальні вчинки. Отже, музичне мистецтво – це той вид діяльності, який дає можливість гармонізації внутрішнього із зовнішнім, тобто є важливою складовою формування особистості.

Вивчаючи музичні уподобання людини, можна скласти уявлення про рівень її особистісного розвитку, а отже й ступінь соціальної адаптованості.

Мета дослідження полягала у з'ясуванні впливу негативного життєвого досвіду на сприймання музики та пошук відмінностей у показниках значущих параметрів розвитку особистості.

Методи дослідження: у процесі дослідження реалізовувався комплексний підхід, що включає сукупність емпіричних (опитування, тести, проективні методики, експеримент) методів та методів математичної статистики.

Ми виходили з припущення про те, що люди по різному сприймають музику, залежно від їх особистісних якостей, що відображають рівень їх особистісного розвитку. Для вивчення особистісних якостей були застосовані: РСК Роттера, метод наративу (О.Назарук), методика "Я, Значущі, Інші" О.Купреєвої, мотиваційний тест Х.Хекхаузена, тест фрустрації Розенцвейга, метод непрямого дослідження самооцінки О.Федотової Для виявлення рівня соціальної адаптованості був застосований метод аналізу документів та метод експертних оцінок.

Відповідно до мети дослідження ми намагалися виявити зв'язок емоційних переживань, викликаних від прослуховування музичних фрагментів, що являли собою певний музичний дискурс творів з тими особистісними якостями людини, які забезпечують їй успішну соціальну адаптацію. Ми вирішили з'ясувати наявність такого зв'язку шляхом аналізу виборів нашими досліджуваними музичних фрагментів, які мали різний психологічний зміст.

Нами було створено 11 музичних фрагментів. Кожен з фрагментів являв собою музичний дискурс. Після спеціальних дослідницьких процедур, що включали й метод фокус-груп, із 11 музичних фрагментів було відібрано 6, які виявились найбільш інформативними.

Наведемо опис музичних фрагментів, які являли собою певні музичні дискурси. Зазначимо, що музичні фрагменти були створені відповідно до психологічного змісту світосприйняття, який відображала музика.

Завдяки аналізу висловлювань досліджуваних стосовно кожного музичного фрагменту були сформульовані такі умовні назви: *деструктивна, гармонічна, аморфна, драматична, примітивна, енергійна* музика.

деструктивна – музика, якій притаманні риси неприродного звучання. За своїм забарвленням вона ніби „наелектризована", що одразу привертає „увагу" до себе. Досягається це ефектами overload, distortion, overdrive, fuzz та „грою" частотно-модуляційних характеристик звучання. Загальна характеристика вказаних ефектів в перекладі з англійської означає перенавантаження. Дійсно, з точки зору електроакустики йде перенавантаження звукового тракту у площині потужності. Внаслідок цього ми відчуваємо перемодуляцію хвиль Остінатний ритм може бути на протязі всього твору без змін. Повторна ритмічна фраза звучить протягом всього твору без змін. Темп рухливий. Мелодична лінія не має чіткої характеристики.

Переважають низькі частоти, що дає ефект збудженості та агресії. Психологічний зміст: імітація руйнівного або хаотичного дійства, що викликає відчуття поглинутості, втрати суб'єктності, бажання бездумно приєднатися до вакханалії.

гармонічна – музика відповідає класичним рисам. Тут завжди присутній перерваний каданс у середині періоду та повний автентичний каданс у кінці. У випадку модуляції у тональність першого ступеню рідства – застосовується подвійна домінанта, яка постійно застосовувалася у класичних творах XVIII століття. Ритміка проста, мелодика консонантна, врівноважена. Динаміка звучання контрастна та відповідає класичним музичним засобам виразності. Психологічний зміст: витонченість та досконалість гармонії викликає благоговіння перед величчю та красою вічних істин.

аморфна – основна риса – „текучість". Музика не має чіткої музичної форми. За змістом – медитативна. Досягається це через імпровізаційність та грою по нетемперованим ладам. Дисонансність та консонантність як напруження та звільнення у нашому розумінні відсутні через нетемперованість. Темп повільний або середній. Ритм нестійкий, основна його риса – текучість, мелодика практично не простежується. Динаміка характерна своєю однорідністю, має невелику гучність. Музика не має чіткої музичної форми. За психологічним змістом ця музика відображає пасивність, байдужість, відмову від цілеспрямованої діяльності.

драматична – у цій музиці за характером поєднано багато душевних переживання людини. Постійне чергування мажоро-мінорних кольорів дають можливість емоційно напружуватись та співчувати. Динаміка застосовується як хвилі та є циклічною. Ритмічна складова нагадує широкий подих. Чітко й виразно звучить ніжна мелодія, постійне чергування мажоро-мінорних кольорів спонукають слухача емоційно напружуватись та співчувати. Психологічний зміст цієї музики відображає складні душевні переживання людини.

примітивна – має риси народної та естрадної популярної музики. Основний змістовний акцент базується на простому мотиві. У мотиві використовується чергування: синкопуюча та пряма ритміка. Простий мотив, який можна легко та швидко запам'ятати. Має риси розважальної музики. Психологічний зміст: музика відображає характер людини, яка має легковажний, спрощений підхід до життя.

енергійна – яка спонукає до дії та руху. Має чіткий ритм, швидкий темп (125-144 bpm), акценти на першу та третю ритмічні долі. При цьому супроводжується дрібною ритмікою (16-тими), які додають „мерехтіння" або вібрацію, що спонукає до нових рухів. Простий чіткий ритм, що дає імпульс енергії. Мелодія стрімка, постійно прямує до кульмінаційного сходження, а потім починає рух знову, - знизу до гори. Психологічний зміст: музика, яка спонукає до дії та руху.

Зазначені музичні фрагменти стали основою дослідження зв'язку музичних уподобань людини та її особистісних якостей.

У дослідженні особливостей сприймання музики ми відібрали осіб з різними (контрастними) соціально-психологічними характеристиками. В нормативну групу входили студенти віком 17-18 років, які за визначенням експертів були особистісно зрілими, добре навчалися та перебували в сприятливій соціальній ситуації. До контрольної (нормативної) вибірки були віднесені 100 студентів 2-3 курсу різних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Київський національний університет технологій та дизайну. Експериментальну групу – складали соціально дезадаптовані особи, а саме засуджені віком 17-18 років, які перебували у місцях позбавлення волі – 100 осіб.

Аналіз виборів музичних фрагментів студентами та засудженими показав, що тут існують статистично достовірні відмінності. Якісний аналіз отриманих результатів показав, що стосовно висловлювань, якими респонденти характеризують музичні фрагменти також є відмінності.

Виявилося, що студенти (нормативна група) сприймають музику адекватніше, ніж особи, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі. Слід зазначити, що визнаючи адекватність сприймання музичних фрагментів ми спирались на співпадіння їх інтерпретації досліджуваних з висновками фахівців-експертів, що були визначені як еталон у наших попередніх дослідженнях [3,4].

Студенти, в порівнянні із засудженими володіють зрілішою в соціальному плані «Я-концепцією», і саме цей факт лежить в основі того, що вони дають найвищі оцінки класичній музиці. Відмова від низькопробного мистецтва і, зокрема, від малохудожніх зразків рок-музики як різновиду психоемоційного допінгу може відбутися не тільки при посиленні позицій музичної освіти, що, безумовно, необхідно, але і при створенні всіх тих умов, які приводять до високої самооцінки особи і формування позитивної «Я-концепції».

Результати аналізу сприймання музичних фрагментів показали, що на музику, яку ми умовно позначили як "гармонічна", "драматична", — досліджувані експериментальної групи набагато частіше писали і згадували про образи з негативними модальностями. Якщо для респондентів нормативної групи при описі музики фрагменту під назвою "гармонійна" були характерні такі висловлювання: «велика бальна зала», «королівський прийом», «весняне поле, вкрите квітами», то респондентів експериментальної групи — «нецікавий радянський фільм про старовину». Подібне проектування власного внутрішнього світу на зміст музичного твору виявлялося в наших дослідах постійно. Так, при сприйнятті музичного фрагменту № 3 ("енергійна") у засуджених виникали образи, пов'язані з агресією (бій, полювання, битва). Спостерігалося це в три рази частіше, ніж у студентів

(нормативної групи), у яких ця музика викликала в уяві картини напруженості та динамічності — катання з гір, змагання, досягнення мети. У студентів (нормативна група) музика фрагменту №3 ("*енергійна*") агресивних образів викликала небагато. Якщо вони свою увагу акцентували на фактах святкування перемоги у змаганнях між боксерами, то у осіб експериментальної групи — на самих агресивних діях. Однак, річ у тому, що подібні образи зустрічаються у осіб експериментальної групи в три рази частіше, ніж у студентів осіб нормативної групи.

Ми можемо констатувати значну відмінність в рівні соціальної зрілості особи людини, коли, сприймаючи одну і ту ж музику, одна людина бачить картини новорічного карнавалу або святкового шоу, а інша — ситуацію урочистостей з нагоди досягнення суспільно значущій мети.

Недостатність особистісної зрілості у досліджуваних експериментальної групи виявлялася й у тому, що у висловлюваннях на музику фрагменту під назвою "драматична" вони дали малу кількість відповідей, в яких можна було б прослідити співчуття іншій людині, що потрапила у важку життєву ситуацію. Респонденти експериментальної групи могли добре уявити собі в цій ситуації своє власне нещастя, але їм було важко це зробити по відношенню до іншої людини. У цьому факті виявляється недостатність у досліджуваних цієї групи здатності до емпатії, суть якої полягає в умінні співпереживати і відгукуватися на біль іншої людини.

Виявилося, що особи, які є особистісно незрілими, дисгармонійними, соціально неблагополучними – віддають перевагу певним музичним фрагментам: аморфна, примітивна, деструктивна музика. Вивчення зв’язку психологічних особливостей молоді, умови життя якої несприятливі, у яких наявні внутрішні конфлікти, агресивність, яким притаманний ірраціональний вихід із ситуації фрустрації, неадекватна самооцінка віддають перевагу музиці деструктивного характеру, показали наявність у цих осіб потягу до небезпечного музичного середовища, а саме до таких музичних патернів, які побудовані на дисонансах, включають «немузичні» звуки (брязчання заліза, гуркіт падаючої води або каменів, верещання електропили або звуки інших технічних працюючих приладів) та мають надто потужну гучність.

Особи, яким притаманна висока особистісна зрілість, розвинуті навички рефлексії, продуктивність психологічного захисту обирають музику драматичного змісту або гармонійну.

Особи, у яких яскраво проявилася відсутність суб’єктності, недостатність функцій прогнозу та цілепокладання, слабка здатність до інтеграції свого життєвого досвіду подобалась музика аморфного характеру.

Особам з низьким рівнем соціальної адаптованості подобається музика, яка має небезпечний вплив на психічний стан людини (підвищена гучність, неприродні звукочастотні характеристики, надмірна повторність, яка несе гіпнотичний, трансовий ефект).

Виходячи з результатів проведеного дослідження стало можливим розробити діагностику осіб, яким притаманний низький рівень соціальної адаптації. Розробка саме проективної методики було зумовлено її здатністю звернутися до тих складових психіки, які знаходяться на несвідомому рівні, та виявити дисгармонії особистості досліджуваного. Основа розробки нашої методики полягала у визначенні патернів вибору музичного дискурсу досліджуваним. На основі кореляційного аналізу із всього розмаїття можливих варіантів вибору музичних фрагментів нами були визначені певні сполучення, побудовані на основі контрастних оцінок респондентів. В цьому сенсі музичний дискурс був конституюючою характеристикою обстеженого. Крім вибору певного патерну музичного дискурсу ми оцінювали також висловлювання досліджуваних стосовно кожного фрагменту. Завдяки застосування методу контент-аналізу були визначені нормативні висловлювання, які були переведені в бали, що дозволяло надати узагальнену оцінку всього музичного дискурсу.

Змістові критерії діагностики в нашому дослідженні включали такі ознаки, визначені за результатами констатуючого експерименту, як наявність порушення міжособистісних стосунків та відсутність соціальної підтримки; відхилення у формуванні мотиваційної сфери, зокрема: уникаюча мотивація, несформованість функції прогнозу та цілепокладання, низький рівень самоусвідомлення та рефлексії, а отже, й здатності до інтеграції свого життєвого досвіду.

Принципами створення такої діагностики слугували об’єктивність, неупередженість, виявлення домінуючих тенденцій, вивчення станів і процесів у розвитку, діагностика цілісної індивідуальності, єдність вивчення особистості і її соціального оточення, повнота, достатність та взаємодоповнюваність використовуваних методів, єдність діагностичних і прогностичних функцій, валідність, надійність, коректність, співробітництво з досліджуваним.

Визначення ступеня соціальної адаптованості обстежуваного відбувалося так: 1) аналіз вибору музичних фрагментів та їх порівняння з визначеними нами музичними дискурсами; 2) в разі співпадіння із певним музичним дискурсом, нарахування балів за схемою – порядковий номер музичного дискурсу відповідно до рівня соціальної адаптованості х2; 3) аналіз висловлювань їх порівняння з визначеними нами нормативними висловлюваннями; 4) в разі співпадіння із певним нормативними висловлюваннями нарахування відповідних балів; 5) визначення загальної суми балів, що отримані за методикою.

Загальний час проведення розробленої нами експрес-діагностики розрахований в цілому на 30-45 хвилин. Важливим є те, що ця методика передбачає груповий метод обстеження, що дозволяє використовувати її в широких масштабах. Проте слід зауважити, що вона не розрахована на використання з експертною метою. В цьому разі для підтвердження її

результатів необхідно застосування додаткових методів, яке має проводитись обов'язково в ході індивідуального обстеження.

Процедура виявлення осіб, яким притаманний низький рівень соціальної адаптації розпочинається з інструкції, що забезпечує нейтралізацію тривоги, напруження та інших почуттів, що виникають в оціночній ситуації.

Після інструкції досліджуваним пропонують прослухати шість музичних фрагментів, відповідаючи на запитання бланку анкети після кожного фрагменту. Потім вони ще раз прослуховують всі ці фрагменти з метою їх ранжування. Далі досліджуваним пропонують описати будь-яку важливу подію з свого життя (наратив). Після цього обстежувані виконують завдання методики "Я, значущі, інші".

Валідність даних, отриманих за розробленою нами методикою вибору музичних фрагментів перевірялася шляхом конструктної та емпіричної валідності відповідно до вимог диференціальної психометрії. Конструктна валідність перевірялася через порівняння співвідношення результатів, отриманих з використанням цієї методики, з результатами методик, що використовувались на констатуючому етапі дослідження.

Користуючись отриманими результатами психодіагностичного обстеження за трьома методиками, всі обстежувані були розподілені по чотирьох групах соціальної адаптованості: I — низька, II — середня, III — висока та IV — рівень самоактуалізації.

Докладно отримані результати представлені на рисунку 1.

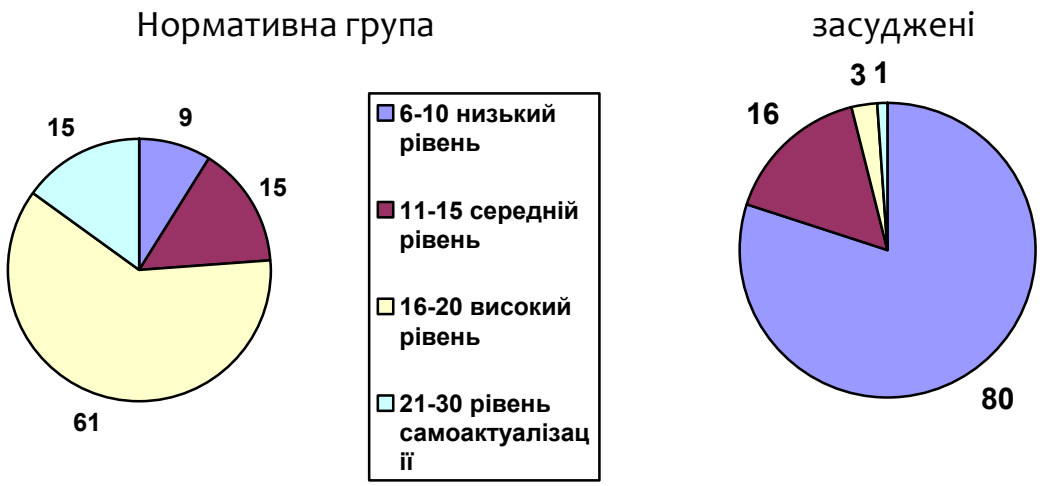

Рис. 1. Рівень ступеню соціальної адаптованості досліджуваних нормативної групи та засуджених осіб (у відсотках)

Як видно з діаграми, засуджені особи мають низький рівень соціальної адаптації. Оскільки, як було показано вище, зниження рівня соціальної адаптованості в цілому є соціально-психологічною детермінантою

деструктивної поведінки, за допомогою цієї методики можна визначати осіб "групи соціального ризику".

Таким чином, визначення осіб, формування особистості яких передбачає психокорекційні впливи можливо із застосуванням зазначеної методики. Ефективність впливу музичного мистецтва на формування особистості також можливо визначити зазначеною методикою, шляхом аналізу динаміки вибору музичних фрагментів.

Перспективним напрямом застосування музики з метою формування особистості є розробка психокорекційних програм, що спрямовані на гармонізацію внутрішнього світу соціально дезадаптованих осіб шляхом зміни їх музичного простору.

Література:

1. Вундт В. Основы физиологической психологии. – СПб: б/г, Т.3.
2. Выготский Л.С. Психология искусства / Под ред. М.Г.Ярошевского. – М.: Педагогика, 1987.
3. Максимов М.В. Роль музики у вирішенні проблем психологічної допомоги особистості // Всеукраїнська науково-практична конференція "Психологічна допомога особистості: сучасний стан та перспективи розвитку" - Рівне.: Рівенський державний гуманітарний університет, 2008.
4. Максимов М.В. Проективний метод визначення ступеню соціальної адаптованості особистості // Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми» - К., 2009р.)
5. Носуленко В. Н. Психология слухового восприятия - М., 1988.
6. Роджерс К. Путь к целостности: человеко-центрированная терапия на основе экспрессивных искусств. - М., 1995.
7. Фрейд З. Неудовлетворенность культурой // Избранное т.1 -М., 1990.

References:

1. Vundt V. Osnovyi fiziologicheskoy psihologii. – SPb: b/g, T.3.
2. Vyigotskiy L.S. Psihologiya iskusstva / Pod red. M.G.Yaroshevskogo. – M.: Pedagogika, 1987.
3. Maksimov M.V. Rol muziki u virIshennI problem psihologIchnoYi dopomogi osobistostI // VseukraYinska naukovo-praktichna konferentsIya "PsihologIchna dopomoga osobistostI: suchasniy stan ta perspektivi rozvitku" - RIvne.: RIvenskiy derzhavniy gumanItarniy unIversitet, 2008.
4. Maksimov M.V. Proektivniy metod viznachennya stupenyu sotsIalnoYi adaptovanostI osobistostI // MIzhnarodna naukovo-praktichna konferentsIya «SotsIalIzatsIya osobistostI v umovah sistemnih zmIn: teoretichnI ta prikladnI problemi» - K., 2009r.)

5. Nosulenko V. N. Psihologiya sluhovogo vospriyatiya - M., 1988.
6. Rodzhers K. Put k tselostnosti: cheloveko-tsentrirovannaya terapiya na osnove ekspressivnyih iskusstv. - M., 1995.
7. Freyd 3. Neudovletvorennost kulturoy // Izbrannoe t.1 -M., 1990.

Максимов Н.В. Выбор музыкального дискурса как отражение степени социальной адаптированности личности.

В статье рассмотрена проблема поиска проективных методов определения степени социальной адаптированности человека. Рассмотрены музыкальные предпочтения как составляющую духовной культуры, а следовательно и личностную характеристику, которая непосредственно связана с процессом социализации. Показано, что одним из способов определения уровня личностного развития является метод выбора музыкального дискурса. Доказано, что музыкальный дискурс благодаря специфическому воздействию на эмоциональную сферу человека, вызывает определенный отклик, релевантный его личностным свойствам. Определены музыкальные дискурсы, содержание которых может служить стимульным материалам для определения определенных личностных черт, обусловливающих успешность социальной адаптированности. Представлена авторская методика определения лиц группы социального риска.

Ключевые слова: музыкальный дискурс, личность, социализация, развитие, проективные методы, социальная дезадаптация.

Maksymov N. V. Music choice discourse as a reflection of the degree of social adaptation of person.

The paper considers the problem of finding projective methods for determining the degree of social adaptation rights. Considered listening habits as part of spiritual culture, and therefore personal characteristics that are directly related to the process of socialization. It is shown that a means of determining the level of personal development is the method of choice of musical discourse. It is proved that musical discourse through specific effects on human emotional sphere, is a review, it is relevant to personal property. Defined musical discourse, whose content can serve stymulnym materials to determine certain personality traits that contribute to the success of social adaptation. Presents the author's method for determining the persons of social risk.

Key words: musical discourse, personality, socialization, development, projective techniques, social exclusion.